

статі її відкрита зовнішньополітична діяльність. Зближення позицій Києва зі США і країнами НАТО в глобальних питаннях сучасності, перегляд відносин з деякими арабськими країнами, на чолі яких стоять радикальні лідери (Іран, Ірак, Лівія), поглиблення відносин з Ізраїлем – все це може спричинити негативне і навіть вороже ставлення до України певних кіл мусульманського світу, наслідками чого можуть стати терористичні операції проти українських об'єктів [5, с. 162].

Думається, що для запобігання вчиненню терористичних злочинів держава повинна посилити контроль за усіма неформальними організаціями, встановити жорсткішу відповідальність за скоєння злочинів такого роду, а найголовніше проводити постійні інструктажі з населенням, особливо тим, яке проживає на території збройних конфліктів.

Список бібліографічних посилань

1. Про боротьбу з тероризмом : закон України від 20.03.2003 № 638-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15> (дата звернення: 10.03.2019).
2. Канцір В. С. Прояви сучасного тероризму: мінливі, багатогранні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки.* 2016. № 850. С. 507–512.
3. Боротьба з тероризмом: чий досвід може перейняти Україна. URL: <https://ukr.segodayna.ua/ukraine/borba-s-terrorizmom-chey-opyt-mozhet-perenyat-ukraina-747604.html> (дата звернення: 10.03.2019).
4. За державну зраду та підготовку теракту засуджено завербовану спецслужбами РФ хмельничанку // Служба безпеки України : офіц. сайт. URL: <https://ssu.gov.ua/ua/news/1/category/310/view/5633#.qLZSlrku.dpbs> (дата звернення: 10.03.2019).
5. Ковальчишин Н. І. Тероризм: теоретичний та праксеологічний аспекти проблеми. *Вісник Національного університету оборони України.* 2012. Вип. 4. С. 158–163.

Одержано 14.03.2019

УДК 343.34

Андрій Миколайович ЯЩЕНКО,

доктор юридичних наук, доцент,

професор кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРИМУСОВІ ЗАХОДИ ВИХОВНОГО ХАРАКТЕРУ В СИСТЕМІ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕАГУВАННЯ НА ЗЛОЧИННІ ПРОЯВИ У СФЕРІ ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ

Проблеми протидії злочинності у сфері громадської безпеки залишаються у полі постійної уваги науковців і практичних співробітників. Наявні сьогодні чисельні прояви терористичної активності, незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами чи радіоактивними матеріалами вимагають ефективного і своєчасного реагування на подібні форми втілень злочинних посягань. Здійснення такого реагування забезпечується шляхом застосування низки заходів, важливу роль серед яких відіграють саме заходи кримінально-правового характеру.

Заходи кримінально-правового характеру, що застосовуються у разі порушення кримінально-правових заборон у сфері громадської безпеки, можна визначити як передбачені КК України засоби державного примусу та заохочення, що застосовуються до осіб, які вчинили злочини, передбачені ст. 255 – 270-1 КК України. До їх кола належать каральні й інші некаральні заходи кримінально-правового характеру. Каральні заходи у відповідних санкціях статей альтернативно репрезентовані різними за своєю суворістю видами основних покарань, зокрема штрафом, громадськими і виправними роботами, обмеженням волі, арештом, позбавленням волі і, навіть, довічним позбавленням волі. За вчинення окремих таких злочинів законодавцем передбачена можливість призначення додаткових покарань у вигляді конфіскації майна або позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю.

Інші некаральні заходи кримінально-правового характеру представлені спеціальною конфіскацією, звільненням від покарання та його відбування, а також звільненням від

кримінальної відповідальності. Крім того, серед інших некаральних заходів окреме місце займають також і примусові заходи виховного характеру, що застосовуються до неповнолітніх осіб у випадку вчинення ними окремих злочинів, що розглядаються. До них, як відомо, належать: 1) застереження; 2) обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього; 3) передача неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічного або трудового колективу за його згодою, а також окремих громадян на їхнє прохання; 4) покладення на неповнолітнього, який досяг п'ятнадцятирічного віку і має майно, кошти або заробіток, обов'язку відшкодувати заподіяні майнові збитки; 5) направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків (ч. 2 ст. 105 КК України).

За вчинення окремих злочинів у сфері громадської безпеки (наприклад, злочину, передбаченого ч. 2 ст. 263 КК України) наведені примусові заходи виховного характеру реалізуються в межах кримінальної відповідальності і, в переважній більшості випадків, застосовуються судом у разі звільнення неповнолітнього від призначеного за вироком суду покарання на підставі ст. 105 КК України [1], хоча подібна практика навряд чи виправдана, оскільки входить у протиріччя як з приписами кримінального, так і кримінального процесуального законодавства. Як відомо, звільнення від покарання на підставі ст. 105 КК України є прикладом звільнення не від призначеного покарання, а звільнення від його призначення. З огляду на те, що у такому разі неповнолітня особа має бути засуджена за вироком суду безпосередньо без призначення покарання, вона визнається такою, що не має судимості (ч. 3 ст. 88 КК України). Більше того, вказівка на те, що неповнолітня особа на підставі ст. 105 КК України звільняється саме від призначення покарання впливає і зі змісту ст. 497 КПК України. В іншому випадку, тобто у разі призначення покарання, можна вести мову лише про звільнення від відбування покарання неповнолітньої особи. У зв'язку з цим, нам імпонують приклади тієї наявної судової практики, із аналізу якої можна прийти до висновку, що неповнолітня особа у разі вчинення нею окремих злочинів у сфері громадської безпеки обвинувальним вироком суду засуджується без призначення покарання, тобто на підставі ч. 1 ст. 105 КК України від призначення покарання, замість якого до неї застосовуються будь-який, з передбачених у ч. 2 ст. 105 КК України, примусовий захід виховного характеру [2].

Аналіз практики застосування примусових заходів виховного характеру у випадку вчинення злочину, безпосередньо передбаченого ч. 2 ст. 263 КК України, свідчить про те, що доволі часто до неповнолітнього застосовується такий примусовий захід виховного характеру як його передача під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічного або трудового колективу за його згодою, а також окремих громадян на їхнє прохання. Зауважимо, що цей інший захід кримінально-правового характеру варто відрізнити від подібного за назвою запобіжного заходу, метою застосування якого є забезпечення виконання неповнолітнім покладених на нього процесуальних обов'язків, а також запобігання його спробам перешкодити кримінальному провадженню, а також вчинити інше кримінальне правопорушення (ст. 493 КПК України). Такий кримінальний процесуальний захід характеризується власним змістовними ознаками, порядком застосування, контролем виконання, а також мірою відповідальності у випадку невиконання.

Призначений судом будь-який примусовий захід виховного характеру, за вчинення неповнолітнім вказаного злочину у сфері громадської безпеки, має бути виконаний. Згідно з ч. 1 і 2 ст. 535 КПК України судові рішення, що набрали законної сили, якщо інше не передбачено законом, звертається до виконання не пізніше як через три дні з дня набрання ним законної сили або повернення матеріалів кримінального провадження до суду першої інстанції із суду апеляційної чи касаційної інстанції. Після цього суд разом із своїм розпорядженням про виконання судового рішення надсилає його копію відповідному органу чи установі, на які покладено обов'язок виконати судові рішення. Відповідно до п. 29.19. Інструкції з діловодства у місцевих загальних судах, апеляційних судах областей, апеляційних судах міст Києва та Севастополя, апеляційному суді Автономної Республіки Крим та вищому спеціалізованому суді України з розгляду цивільних і кримінальних справ (далі – Інструкція) у разі застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітньої особи копії вироку надсилаються: а) службі у справах дітей за місцем проживання неповнолітнього – для виконання; б) органу внутрішніх справ за місцем проживання неповнолітнього – для здійснення доставки

неповнолітнього до спеціального навчально-виховного закладу та проведення індивідуальної профілактичної роботи; в) батькам неповнолітнього або особам, які їх замінюють; г) педагогічному або трудовому колективу, окремим громадянам – якщо застосовано примусові заходи виховного характеру у виді передачі їм неповнолітнього під нагляд за їх згодою чи на їх прохання; ґ) призначеному судом вихователю [3].

Системний аналіз наведених законодавчих приписів, а також положень інших нормативно-правових актів і роз'яснень вищої судової інстанції дає підстави зробити висновок, що сьогодні органом, на який покладається обов'язок виконати примусові заходи виховного характеру, передбачені п. 1–3, 5 ч. 2 ст. 105 КК України, є служба у справах дітей; уповноважений підрозділ ювенальної превенції Національної поліції; суд в особі судового вихователя у разі його призначення (п. 19 постанови Пленуму Верховного Суду України № 2 від 15.05.2006 «Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру»; ст. 1 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей»; Положення про судових вихователів). Окремо варто зауважити, що суб'єктами виконання примусових заходів виховного характеру, передбачених п. 3 і 5 ч. 2 ст. 105 КК України, поряд з наведеними вище органами, є також а) батьки неповнолітнього або особи, які їх замінюють; б) педагогічний або трудовий колектив; в) окремі громадяни; г) спеціальні навчально-виховні установи для дітей і підлітків. Зауважимо також, що виконання примусового заходу виховного характеру, передбаченого п. 4 ч. 2 ст. 105 КК України, зумовлює видачу судом виконавчого листа, який виписуються останнім не пізніше трьох днів після набрання вироком законної сили або після повернення справи з апеляційної чи касаційної інстанції. Такий виконавчий лист передається судом на руки стягувачу за його заявою або на вимогу стягувача надсилаються за місцем його проживання (для юридичних осіб – за місцем знаходження організації) рекомендованим листом із розпискою про одержання. У супровідному листі роз'яснюється, що стягувачеві потрібно звернутися до державної виконавчої служби за місцем реєстрації засудженого для пред'явлення виконавчого листа до виконання. Отже органом, на який покладається обов'язок виконання саме цього примусового заходу виховного характеру, є державна виконавча служба (п. 29.22. Інструкції, ч. 3 ст. 535 КПК України).

Варто зазначити, що окремими науковцями звертається увага на те, що в чинному законодавстві України не визначено органу або уповноваженої особи, на яких покладалася б функція як виконання, так і здійснення контролю за виконанням рішення суду про застосування до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру, зокрема не пов'язаних з направленням до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків [4, с. 260–261]. З огляду на вже вищенаведене, з такою позицією погодитися не можна. Крім того, така точка зору є сумнівною і з огляду на приписи статті 16 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей». З її змісту вбачається, що безпосередній контроль за виконанням рішень суду про застосування примусових заходів виховного характеру покладений на місцеві державні адміністрації, а також органи місцевого самоврядування. Крім того, оскільки ухилення від виконання примусових заходів виховного характеру може бути здійснено не лише з боку неповнолітнього, а ще й може, безпосередньо, залежати від бездіяльності уповноваженого органу, установи чи іншого суб'єкта, на які покладені обов'язки щодо їх виконання і контролю, статтею 17 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» передбачений обов'язок прокуратури реалізовувати свої функції щодо нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах.

Наприкінці, хотілося б зазначити, що чинним кримінальним законодавством України не передбачені наслідки ухилення неповнолітнього від виконання призначених за обвинувальним вироком суду примусових заходів виховного характеру. Зі змісту ч. 3 ст. 97 КК України вбачається, що у разі ухилення неповнолітнього, який вчинив злочин, від застосування до нього примусових заходів виховного характеру ці заходи скасовуються і він притягується до кримінальної відповідальності. Але це положення стосується виключно випадків ухилення від застосування примусових заходів виховного характеру, призначених поза межами кримінальної відповідальності, тобто у разі його звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ч. 1 ст. 97 КК України. Подібний стан речей навряд чи може бути оцінений з позитивного боку. Очевидно, що у такому разі звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із застосуванням примусових заходів виховного характеру є більш суворим заходом впливу ніж

звільнення від призначення покарання у зв'язку із застосуванням таких самих заходів. Але, з цим не можна погодитися, з огляду на правову природу звільнення від кримінальної відповідальності і звільнення від покарання.

Вищевикладене дозволяє зазначити, що протидія злочинним проявам у сфері громадської безпеки забезпечується шляхом застосування низки заходів кримінально-правового характеру, важливу роль серед яких відіграють і примусові заходи виховного характеру. У випадку вчинення окремих злочинів проти громадської безпеки їх застосування може забезпечити ефективне досягнення завдань кримінально-правової охорони лише за умови належного їх виконання уповноваженими суб'єктами. У разі ухилення неповнолітнього від виконання примусових заходів виховного характеру держава має своєчасно реагувати на прояви такої його негативної поведінки. Але іноді, якщо ця поведінка не пов'язана зі вчиненням нового злочину, зробити це доволі складно. У зв'язку з цим, окремі положення XV-го розділу Загальної частини КК України зумовлюють свого удосконалення.

Список бібліографічних посилань

1. Вирок Берегівського районний суду Закарпатської області від 9 жовт. 2018 р. : справа № 297/959/18 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76991424> (дата звернення: 15.02.2019); Вирок Вінницького міського суду Вінницької області від 4 листоп. 2015 р. : справа № 127/22389/15-к // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/53308181> (дата звернення: 15.02.2019).
2. Вирок Волноваського районного суду Донецької області від 31 жовт. 2017 р. : справа № 223/199/17 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/70026901> (дата звернення: 15.02.2019).
3. Інструкції з діловодства в місцевих загальних судах, апеляційних судах областей, апеляційних судах міст Києва та Севастополя, Апеляційному суді Автономної Республіки Крим та Вищому спеціалізованому суді України з розгляду цивільних і кримінальних справ : затв. наказом Держ. судової адміністрації України від 17.12.2013 № 173 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0173750-13> (дата звернення: 15.02.2019).
4. Палюх Л. М. Особливості правового регулювання виконання примусових заходів виховного характеру за кримінальним законодавством України. *Університетські наукові записки*. 2009. № 1 (29). С. 259–263.

Одержано 03.03.2019